

Mäluasutuste töötajad digitaalse kultuuripärandi tarbijatena ja loojatena

Agnes Aljas, Pille Pruulmann-Vengerfeldt

Mitmed rahvusvahelised uurimused väidavad, et tänased muuseumid mõtlevad liiga vähe sellele, millised on nende *online*-külgede kasutajad, mis eesmärgil nendele veebilehtedele minnakse ja kuidas saaksid muuseumid oma kasutajate vajadustele paremini vastu tulla (Farber, Radensky 2008; Roberto 2008; Salgado 2008; Samis 2008). Ometi ollakse üksmeelel, et *online*-ruumi edukas ära kasutamine külastajatele muuseumikülastuse eel- ja järelkogemuse pakkumisel on väga oluline (Filippini-Fantoni, Bowen 2007; Fisher, Twiss-Garrity 2007; Durbin 2008).

Kuna ka Eestis on digitaalse kultuuripärandi strateegia (Eesti... 2003), mille järgi mäluasutuste ülesanne on viia kultuuripärand ühetaoliselt (peaaegu) igapäevaseks, laiendada kasutajagruppe ning tutvustada oma kultuuripärandit väljaspool oma riigi ja keele piire, siis pidasime vajalikuks selliste eesmärkide täitmist lähemalt uurida ennekõike mäluasutuste töötajate vaatevinklist. 2008. aastal tehti Tartu neljas mäluasutuses 12 esimest intervjuud, mille eesmärk oli avada diskussioon kultuuripärandi digiteerimise ja kommuniqueerimise teemadel. Töö esimeses järgus seati eesmärgiks uurida, kellele ja milleks mäluasutused kultuuripärandit internetis kättesaadavaks teevad ning kuidas protsessi planeeritakse ja mil määral on see seotud üldise mäluasutuse tööloogika ja kogumispoliitikaga.

Artikliga tahame pisut lähemalt avada seda teemat, lähtudes ennekõike ühest intervjuudes korduvalt esile tulnud mõttest, mille järgi mäluasutuste kogud on tihetele „peavarahoidja nägu“. See maksim tundus paljudele muuseumi- ja arhiivitöötajatele isenesestmõistetavana ja pikaajalise tööpraktika osana. Samas annab see võimaluse küsida, kui muuseum on peavarahoidja nägu, siis kelle nägu on mäluasutuste digitaalsed kogud, digiteerimispoliitika ja tulevik. Joonis 1 annab skeemilise ülevaate küsimusepüstitusest ja sellest, kuidas käesoleva artikli raames sellele vastust otsima asume.

Meie küsimus lähtub mäluasutuse töötajatest, nende enda internetikasutuse vajadustest ja harjumustest. Samal ajal võrdleme seda kuue välja kujunenud internetikasutuse praktikaga, eesmärgiga leida, millised internetikasutajad meie intervjuu-

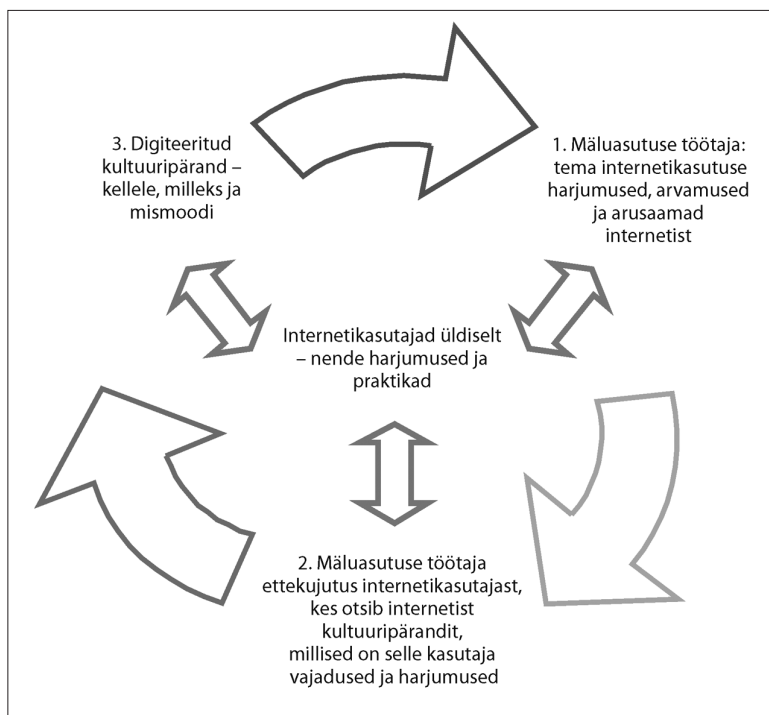
des osalenud mäluasutuste töötajad on. Samuti uurisime oma intervjueeritavatel, millisena nad kujutavad ette keskmist internetikasutajat, kelle jaoks nad digitaalset sisu loovad. Lähtudes sellest vaatame, mil määral võiksid tänane ja homne digitaalne kultuuripärand vastata kasutajate ootustele või kuidas neid asju saaks paremini vastavusse viia.

Kõigepealt anname ülevaate artiklis kasutatud uurimismeetoditest ja andmetest, siis räägime Eesti internetikasutajatest ja nende harjumusest kultuuripärandi tarbimisel. Seejärel tutvustame mäluasutuste töötajate kogemust ja praktikat. Järgmine osa keskendub digitaalsele sisuloomele ja andmebaasidele ning nende praegustele ja potentsiaalsetele kasutajatele. Viimases osas arutame mäluasutuste töötajatega digisisu loomise ja potentsiaalsete kasutajate ootuste kokkupuutepunktide ja lahkevuste üle.

Metodoloogia

2008. aasta märtsist kuni juunini intervjueriti 12 muuseumi- ja arhiivispetsialisti, kelle töö on seotud otseselt digiteerimise valdkonnaga, kogude täiendamisega, andmebaaside loomisega ja kasutajatega. Intervjuud toimusid Eesti Kirjandusmuuseumis (EKM), Eesti Rahva Muuseumis (ERM), Eesti Spordimuuseumis ning Aja-

Joonis 1. Artikli küsimusepüstitus

looarhiivis (EAA). Osaliselt on tegemist mugavusvalimiga. Kuna tegemist on alles pilootuuringu järgus oleva ettevõtmisega, siis lähtusime oma valikutes mitmetest teguritest – Eesti Rahva Muuseum ja Eesti Kirjandusmuuseum on olulised Tartu mäluasutused, mille tegevusega on seotud meie uurimisprojektid¹. Eesti Spordimuuseum on olnud muuseumide infosüsteemi MuIS pilootkasutaja, kellel oli 2008. aasta maiks olemas ka mõnenädalane MuISi kasutuse kogemus, Ajalooarhiiv on aga olnud edukate digiteerimisprojektide ja väga täpselt piiritletud kogumispoliitikaga mäluasutus.

Tegemist oli poolstruktureeritud intervjuudega, mille käigus vesteldi inimese isiklikust internetikasutusest tööl ja vabal ajal, tema töö iseloomust mäluasutuses, samuti selle mäluasutuse üldisest kogumis- ja digiteerimispoliitikast ning tulevikuprioriteetidest. Intervjuusid analüüsid püüti leida erinevate vastajate arvamustest ühisosasid ning erinevusi järgmistel põhilistel teemadel: millised on mäluasutuste spetsialistide arvuti- ja internetikasutuse harjumused tööl ning väljaspool töoaega, milliste valikukriteeriumide alusel on mäluasutuses kultuuripärandit digiteeritud ning milliseid eesmärke ja kasutajaid on silmas peetud.

Uurimus „Mina. Maailm. Meedia“, internetikasutaja tüübid

Internetikasutajate empiiriliseks kirjeldamiseks toetume suures osas Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi poolt koostöös küsitlusfirmaga Saar Poll tehtud esindusliku elanikkonnaküsitluse „Mina. Maailm. Meedia“ tulemustele. 2008. aasta septembris-oktoobris toimunud küsitluse valimi suurus oli 1507 inimest vanuses 15–74 eluaastat ning see võimaldab rea tunnuste lõikes iseloomustada Eesti elanikke kui internetikasutajaid ning õige pealiskaudselt vaadelda ka nende suhtumist digitaalsesse kultuuri ja sisuloomesse. Klasteranalüüsi tulemusel jõudsimme kuue põhilise internetikasutaja tüübini, keda oleme kirjeldanud ka oma varasemates uuringutes (Runnel, Pruulmann-Vengerfeldt 2004; Pruulmann-Vengerfeldt 2006; Runnel, Pruulmann-Vengerfeldt, Reinsalu 2009) ja kes on oma olemuselt püsinud võrdlemisi sarnastena. Neist lähemalt räägime peatüki järgmises osas.

Internetikasutajad Eestis

Internetikasutajaid võib jagada üldisemalt kaheks – ühelt poolt kolm aktiivsemat internetikasutaja tüüpi (mitmekülgne kasutus, praktiline-pragmaatiline infokeskne kasutus, meelelahutusele ja suhtlemisele orienteeritud kasutus) ning teiselt poolt kolm passiivsemat internetikasutaja tüüpi, kelle seas on samuti informatsioonile ning meelelahutusele orienteeritud kasutajad ning ükskõiksed kasutajad, kes puutuvad internetiga kokku nii harva, et pole võimalik eristada selgelt väljakujune-

[1] Eesti Teadusfondi grant nr 7162 „Kultuuripärand digitaalajastul: transformatsiooni ja retseptiooni probleeme“, vastutav täitja Marin Laak (EKM); ETFi grant nr 8006 „Muuseumi kommunikatsiooni arendamine 21. sajandi infokeskkonnas“, vastutav täitja Pille Pruulmann-Vengerfeldt (ERM).

nud kasutuspraktikaid. Joonis 2 annab ülevaate nende kasutajatüüpide internetitegevustest, võrreldes, mil määral harrastatakse kümnet populaarseimat tegevust keskmisest vähem või rohkem. Inimesed hindasid oma internetikasutust 7 palli skaalal, keskmised hinnangud jäid sõltuvalt tegevusest 2–4 palli vahele. Joonisel on tähistatud erinevused keskmisest, mis näitavad seda, et ühte või teist teenust peetakse oluliselt olulisemaks või vähemolulisemaks „keskmisest“ internetikasutajast.

Aktiivsed, mitmekülgsed internetikasutajad (14% internetikasutajatest) on kõikide internetikasutuse liikide osas aktiivsemad kui teised rühmad. Nende jaoks on internet keskkond, kus nad rahuldavad oma vajadust info, meelelahutuse, kuulumise ja osalemise järele. Selles tüübis on rohkem naisi, 20–39-aastaseid ning kõrgharidusega inimesi.

Meelelahutuse keskne aktiivne kasutaja (20%) keskendub ennekõike meelelahutuse otsimisele, tele- ja raadiosaadete vaatamisele/kuulamisele internetis, aga ka kultuuri tarbimisele. Samas on tegemist siiski üldiselt aktiivse kasutajaga, kes vajadusel otsib ka informatsiooni ning kasutab interneti praktiliste teenuste tarbimiseks. Selles rühmas leidub muuhulgas neid, kes peavad oluliseks osalemist blogides ja foorumites. Selliseid internetikasutajaid on kõige rohkem 15–29-aastaste seas ning pisut rohkem on neid vene keele kõneleajate hulgas.

Praktiline, tööalane kasutaja (22%) keskendub eelkõige info ja praktilise orientatsiooniga tegevustele, samuti on nad keskmisest oluliselt aktiivsemad e-teenuste kasutajad. Nende internetisuhtlus on ennekõike tööalane ja keskmisest tunduvalt vähem isiklik. Samuti otsivad nad keskmisest internetikasutajast märkimisväärselt vähem meelelahutust. Selles rühmas on oluliselt rohkem naisi, 30–49-aastaseid, rohkem kõrgharidusega ja eesti keelt kõnelevaid vastajaid, samuti on nad pigem keskmise või kõrgema sissetulekuga.

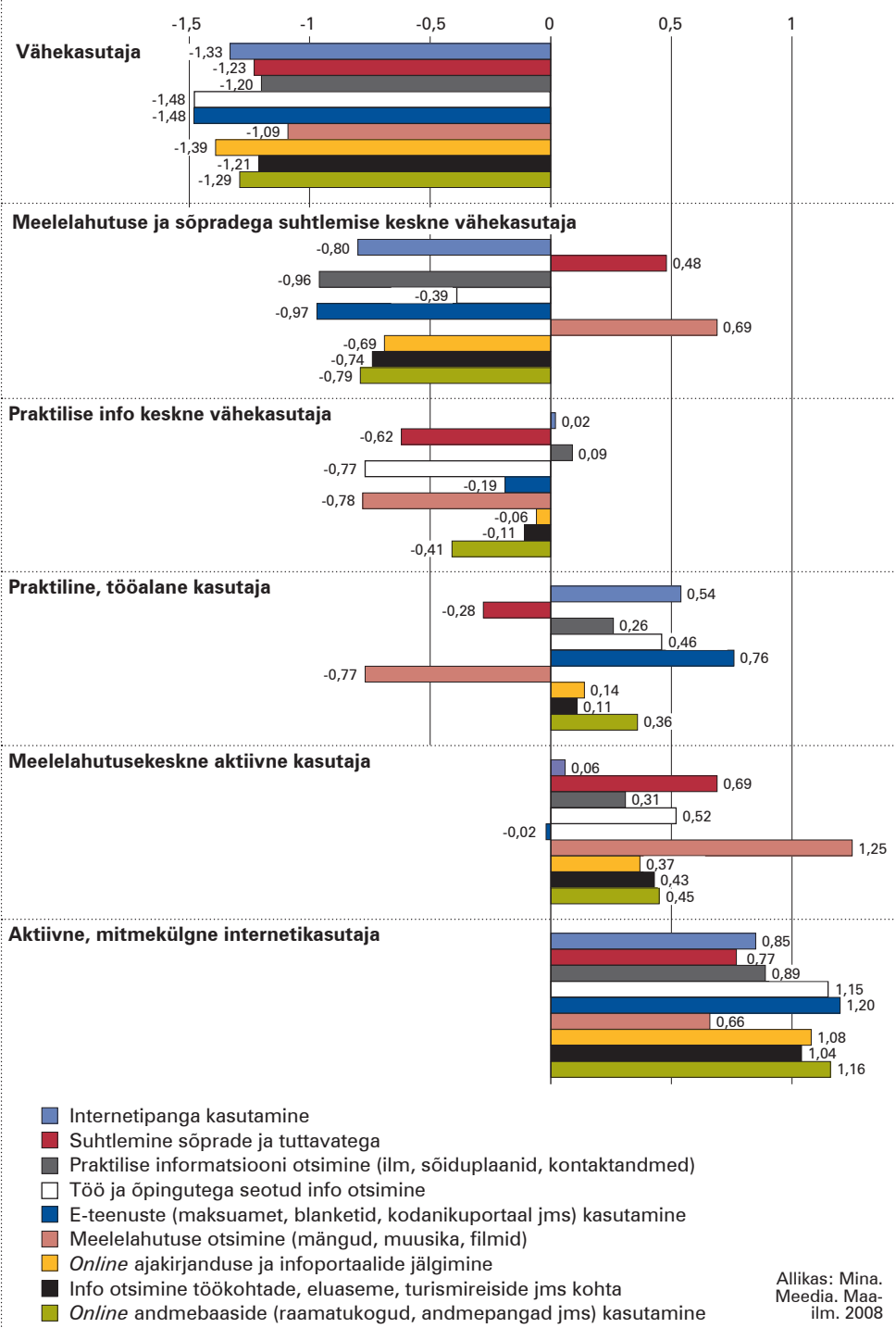
Passiivsemate internetikasutajate suurim rühm on *praktilise info kesksed ükskõiksed kasutajad* (20%). Nende internetikasutust iseloomustab keskmisest mõnevõrra suurem praktilise info ja natuke suurem internetipanga kasutamine. Samas on nende internetitegevuste mitmekülgsus järgmise tüübiga võrreldes mõnevõrra suurem. Seda tüüpi esineb rohkem vanemate inimeste, naiste ning keskharidusega inimeste seas.

Meelelahutuse ja sõpradega suhtlemise keskse vähekasutaja (15%) internetikasutust iseloomustavad meelelahutuse otsimine ning sõprade ja tuttavatega suhtlemine, kuid passiivne internetikasutus muude tegevuste osas. Selliseid inimesi on rohkem meeste seas, nooremates vanuserühmades ja sellest tulenevalt ka põhiharidusega inimeste hulgas ning kõige madalama sissetulekuga rühmas.

Vähekasutajaid (10%) ei iseloomusta ükski konkreetne internetikasutuse praktika ning nende internetikasutus on üldiselt väljakujunemise järgus. Nende seas on rohkem eakaid ning keskharidusega inimesi, samuti rohkem vene keele kõnelejaid.

Joonis 2 annab ülevaate sellest, kui iseloomulikuks peavad erinevad internetikasutajad oma tegevuses *online*-andmebaaside ning digitaalse kultuuripärandi kasutamist.

Joonis 2. Internetikasutaja tüüpide võrdlus kümne populaarseima internetitegevuse löikes

Mäluasutuste töötajate internetikogemused ja -praktikad

Mäluasutuste töötajate igapäevane töö ja põhiosa päevast möödub arvuti taga ja internetis. Muuseumitöötaja tööpäev algab sageli meilide ülevaatamisega ning neile vastamisega, suur osa tööalasest suhtlusest toimub e-posti teel. Asutusesisesed veebilehed on muutnud info jagamise lihtsamaks, kuigi rõhutatakse otsesuhtluse olulisust organisatsiooni toimimisel. Suhtlemine ja informatsioonivahetamine Eestis ja väljaspool on meilide teel muutunud aktiivsemaks ja operatiivseks.

Laias laastus ma saan kätte [internetist] kogu selle informatsiooni, mis on mulle tööks vaja, kuigi meil on ka osakonna koosolekud, aga ma saan kätte ka selle informatsiooni, mida ma teadma peaksin. [...] Siseveebis ma saan avaldada arvamust ja suhelda kolleegidega, see ilmselt liidab need kokku ja võimaldab mul ruttu informatsiooni kasutada ja kõigil vaadata ühte ja sama asja, tõstab töö kvaliteeti ja kiirendab. Aga siiski ma arvan, et selliseid ühiseid kokkusaamisi on ka vaja. (ERM²)

Eelkõige kasutatakse internetti tööalase info leidmiseks. Enim kasutatakse Kultuuriministeeriumi, Tartu linna ja muuseumide kodulehti, et leida vajalikku infot, kontakte ja dokumente. Tähtsal kohal seisavad igapäevases töös andmebaaside otsingusüsteemid, tulenevalt ametist kasutatakse Eesti Keele Instituudi, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Rahvusarhiivi andmebaase, raamatukogude andmebaasi ESTER, Amazoni raamatupoodi ja sõnaraamatuid. Ennekõike viibitakse eestikeelses netiruumis, mujal maailmas käiakse harvem, pigem huvist kui igapäevasest vajadusest lähtuvalt. Oluliste erialaste artiklite leidmine ja lugemine interneti andmebaasidest on muutunud tähtsaks inglise keelt valdavatele inimestele.

Intervjueeritud hindavad kõrgelt andmebaase, mis võimaldavad vajaliku info leida ilma uurimissaali või raamatukokku minemata. Andmebaaside kasutamise oluliseks teguriks nimetavad intervjueeritud kasutajasõbralikkust, mis nende jaoks tähendab otsingusüsteemis orienteerumist ja vajaliku info leidmise kiirust. Kui andmebaasi otsingusüsteem on liialt keeruline või vajalikku infot ei leita, siis sellist andmebaasi edaspidi ei kasutata.

Internet võimaldab olla kursis maailma mäluasutuste tegevusega. Sageli külastatakse erialaühingute (näiteks Rahvusvaheline Muuseumiühing ICOM) või Soome, Rootsi, Taani, Ameerika muuseumide ja arhiivide kodulehti. Huvitatakse eelkõige uudsetest lahendustest ja saadakse inspiratsiooni oma tööalaseks tegevuseks.

Töövälisel ajal kasutavad intervjueeritud internetti eelkõige info leidmiseks. Internet aitab leida kultuurisündmusi, ilmateadet, abistab reisi planeerimisel, loetakse uudiseid, kasutatakse pangateenuseid ja e-kooli. Levinud seisukoht on, et suuremate ostude tegemine on muutunud interneti abil lihtsamaks. Internetiportaalid on muutnud auto või kinnisvara ostmise ning hinnavõrdluste tegemise mugavaks.

Lisaks e-teenuste kasutamisele on muuseumitöötajate internetikasutus seotud huvialadega seotud info leidmisega. Jälgitakse temaatilisi blogisid ja kodulehti, kust loetakse uudiseid ja otsitakse vastuseid konkreetsele küsimusele. Internetti ei

[2] Intervjueeritute tsiteerimisel viidatakse asutusele.

peeta oluliseks isikliku suhtluse või meelelahutuse kohaks. Tööalane suhtlus on kolinud internetti, mistõttu töövälisel ajal eelistatakse otsesuhtlust.

Väga paljude inimeste jaoks ongi argielu kolinud internetti. Minu jaoks ei ole internetti kolinud, on mingid osad, aga ma ei oska öelda, et millal see peaks tulema, et minu argielu koliks internetti. (ERM)

Kuna mäluasutuste töötajad on praktilise info kesksed internetikasutajad, siis uuri- sime, keda peetakse „tavaliseks internetikasutajaks“. „Tavaliste“ kasutajatena kirjel- datakse umbmääraselt nooremaid inimesi, kelle internetikasutus on aktiivsem ning meelelahutusekeskne. Noored kasutavad internetti suhtluseks, jagavad sõpradega infot ja fotosid, täidavad blogisid ja kodulehti, kirjutavad kommentaare ja kuulavad muusikat ning vaatavad filme. Nende oskus veebis vajalikku infot leida on parem ning nad saavad hakkama ka keerukamate andmebaasidega.

Digitaalse kultuuripärandi loomine

Kogude digiteerimine ning asjaolu, et paraneb kogude kättesaadavus kasutajatele veebi vahendusel, on mäluasutuste arengus hinnatud positiivseks tendentsiks kol- me osapoole – kogude, muuseumitöötajate ja kasutajate jaoks.

Intervjuueeritute jaoks on kogude digiteerimine seotud kolme eesmärgiga. Esime- sena tuuakse esile, et kogud säilivad paremini ning kasutamisest tekkivad kahjus- tused vähenevad, digiteerimine aitab tagada originaalide säilimise ja kopeerimise.

Oluliseks peetakse, et kogude digiteerimise ja veebi vahendusel avaldamise kaudu suureneb nende kasutajate arv ja lihtsustub juurdepääs kogudele:

Kasutaja kindlasti rõõmustab kui ta saaks vaadata [internetist andmeid]. Sest kasutaja on muda laisk... tahaks näha muidugi seda, et ta tutvub veebis nende asjadega ning tal on li- gipääs, aga ta tuleb ka siia. Ma saan kasutajast ka aru, et arhiiv on avatud nädala sees, töö- päevadel, tööajal, nagu kõik arhiivid. Sa pead olema pensionär, lapsepuhkusel või töötu, et sa saaksid käia arhiivimaterjalide ja originaalidega tutvumas. (EKM)

Esimese sammuna on kõigis mäluasutustes kasutusele võetud veebipõhise tellimi- se ja töö kättetoimetamise süsteem, mille eelduseks on täpse tellimuse esitamine. Seni loodud andmebaaside puhul on eesmärgiks seatud just lihtsustada kasutajate- le juurdepääsu ja parandada kättesaadavust huvilistele.

Me oleme ise rääkimas, et oleme avanud teise virtuaalse uurimissaali, füüsilises uurimissaalis siin majas on ca 20 töökohta, ja päeva jooksul käib sealt läbi 40–50 inimest. Mõnikord vähem, mõnikord rohkem, siis me oleme avanud virtuaalse uurimissaali, ja kui me selle praegu lahti teeme, siis ma arvan seal on varahommikul kuuekümne ringis, kes on Saagas, mis on keskne suguvõsauurimise portaal ja parimatel aegadel on seal 500 inimest korraga üle maakera. Ar- hiivikasutamine on tohutult avardunud. (EAA)

Vähemolulisel kohal on seisnud senises veebipõhises kogude esitamises soov suu- rendada mäluasutuste avatust ning tuntust. Seda, et originaalide vastu kaoks digi- teerimise tõttu huvi täielikult ning külastajad muuseumisse ei jõuaks, ei nähta. In-

tervjueritud on kindlad, et ükski virtuaalnäitus ega ekraanikujutistega andmebaas ei asenda kolmemõõtmelist originaali või vana fotot, filmi, dokumenti. Digitaalne andmebaas aitab eelkõige tekitada huvi ja soovi näha originaali ennast. Samas teadvustatakse, et paljud kasutajad ei jõuagi tõenäoliselt andmebaasist kaugemale.

Mäluasutuste töötajad on valmis kõik kogudes leiduvad materjalid digiteerima ja kättesaadavaks tegema ning põhjus, miks seda ei ole tehtud, pole mäluasutuste soovi puudumine. Senine digiteerimise praktika on keskendunud eelkõige materjalidele, mida uurijad enim kasutavad. Lisaks digiteeritakse jooksvalt tellimustööde materjale näituste ja väljaannete tarbeks.

Senini loodud muuseumide andmebaasid (BERTA, Eesti Rahvaluule Arhiivi andmebaasid) on olnud seotud kindlate kogudega ja projektipõhise rahastusega. Töökindluse on taganud eelkõige hea koostöö ja teineteisemõistmine muuseumi ja programmeerija vahel. Projektikesksete andmebaaside tulemuslikkuse eeldus on esmajoonel loojate isiklik aktiivsus ja pühendumine andmebaasi loomisele. Andmebaasi otsingusüsteemid ja materjalide esitus vastab kogude süsteemile, infole lisatud avalikud metaandmed on valitud selle järgi, mida vajab andmebaaside „tavakasutaja“. Andmebaaside kontekstis tähendab mõiste „tavakasutaja“ intervjueritutele eeskätt erineva tasemega uurijaid ja konkreetse huviga sihtgrupe – õpetajaid, õpilasi, ajakirjandust ja muuseumitöötajaid.

Materjalid, mida kasutajad pole veel kogudest avastanud või mille vastu pole huvi tundnud, ei kuulu esimeste seas digiteerimisele eelkõige protsessiks vajaliku raha ja aja puudumise tõttu.

Ma arvan, et kõige rohkem jääb praegu ainelistel võimalustel taha. Ideid on, mõtteid on ja teine asi on see, et materiaalsetel võimalustel peaks tegema koostööd. Ja koostöö asutuste vahel võtab paratamatult aega. (EKM)

Vähemoluliseks ei peeta aja- ja inimressursi puudumist digiteerimisel, mis eeldab materjalide ettevalmistamist ning hilisemat seostamist. Senised edukamad digitaalsete andmebaaside loojad on olnud ise andmebaaside koostajad, õppinud vajadusel lisaks programmeerimist ning suudavad jooksvalt andmebaase hallata ja täiendada. Andmebaaside valmimisega on olnud seotud üks kuni kümnekond inimest, mistõttu saame andmebaase nimetada nende loojate näolisteks ning projektikeskseteks. Lisaks tuuakse esile, et on probleeme teadmise, kuidas digiteeritud materjale säilitada ning kuidas avaldada materjale isikuandmekaitse ja autoriõiguse raames.

Isikumaterjalidega on küll nii, et kui varem sai lihtsalt kirjutada, et kelle käest korjatud, siis nüüd... Kui me alguses tegime andmebaase, siis see oli lausa argument, et mõtle kui tore, et lapsed saavad vaadata, mida tema tädi või vanaema käest on üles kirjutatud. Tänapäeval on see teistmoodi, et issand küll, et ei saaks teada, mida on nende vanaema või tädi käest üles kirjutatud, et äkki solvuvad või tahavad, et see maha võetakse või nähakse, et minu naaber rääkis laimu. Ja meil on arhiivi üleskirjutustes selliseid asju mida ei saagi üles panna. Näiteks ekspeditsioonipäevikutes poliitiliselt mittekorrektsed märkused – et siin külas oli päris mitu joodikut, või et issand küll, kus siin on hügieeni kombed. (EKM)

Samamoodi on toodud intervjuudes esile, et kasutaja kaasamine veebi vahendusel digitaalsete materjalide kogumisse ja kultuuripärandi loomisesse on positiivne ten-

dents, mille korrektsete lahendusteni pole veel jõutud. Kasutajatele on püütud anda võimalus objekte kommenteerida, kuid selle on leidnud spämmirobotid. Kasutajatelt fotomaterjali kogumine eeldab praegu kasutaja sobitumist mäluasutuste süsteemidega, kuigi on aidanud paremini mõista kasutajate vajadusi. Eksperdid leiavad, et kasutajatel pole veel harjumust mäluasutustele veebipõhiselt kaastööd teha, ning on tähele pandud, et elektroonilised kaastööd on muutunud vähem personaalseks kui paber kandjal laekunud materjalid.

No muidugi sest kui see koolipärimuse kogumine meil oli, et see erines ju küll 92st just kõige rohkem just selle poolest, et oli võimalus arvuti kaudu vastata... Nii meili teel kui ka arutist võtta küsimuskavad. Aga tegelikult see materjal mis paberil tuli, ta oli korrektsemalt ja sihtotstarbelisemalt valmistatud, sest netis juhtub kõike... Natuke kirjutad ja anonüümselt, aga paberil pole seda anonüümsust... kui ta õpetajate organiseeritud, kaasaaitamisel on, sellist asja arutiga ju ei kontrolli alati. (EKM)

Digiteerimine ja materjalide avaldamine internetis on toonud mäluasutustele uusi küsimusi ja arenguid, millest paljude lahenduskäiku veel otsitakse. Järgnevalt vaatame, kellele on suunatud mäluasutuste digitaalsed andmebaasid ja keda nähakse virtuaalse suhtluse objektina. Senised kokkupuuted kasutajatega on olnud põhiliselt kodulehtede kaudu, mis on suunatud eelkõige ühepoolsele infoedastusele ürituste, näituste ja tegevuste kohta. Eesti Rahva Muuseumis on kogemus digitaalsete materjalide edastamisel ka veebinäituste vallas. Veebinäitusena defineerivad intervjuueeritud reaalse näituse infotihedamat versiooni, mis sisaldab rohkem ja sisukamaid tekste ning suuremat hulka foto- ja filmimaterjali. See võimaldab näitusega tutvuda enne külastust või pärast näituse lõppemist. Veebinäituse sihtgrupina nähakse nooremat publikut, kes veebi vahendusel jõuab ka füüsilise näitusekogemuseni.

Andmebaaside kasutajate tagasiside on olnud senini positiivne ning seetõttu eeldatakse, et andmebaas on kasutajasõbralik ja võimaldab kergesti leida vajalikku infot. Kogemus erinevate kasutajagruppidega puudub ning levinud vastuseks on siiski järgmine:

Ja ma ei tea kuidas kasutajad rahul sellega on. (EKM)

Aga kes on andmebaasil see tavakasutaja, sellele me ei ole saanud tagasisidet väga palju. Selge on see, et ajakirjandus kasutab seda, erinevad portaalid, õpetajad – nende käest oleme kuulnud tagasisidet – küsivad, et kas võime kasutada või et näete, leidsime sellise vea, et näete, kas võiksite ära parandada. (EKM)

Andmebaaside kasutajatena nähakse teiste mäluasutuste töötajad, kes kasutavad materjale oma uurimistöodes ning saavad parema ülevaate teiste asutuste kogudest. Tulevikku seostatakse ühtsete asutusteüleste andmebaasidega, mis aitaksid vähendada originaalmaterjali dubleerimist ning sarnasusi.

Levinud suhtumine on, et kasutajad on juba eos huvitatud muuseumist ja kultuuripärandiga tutvumisest veebi vahendusel ning kui muuseum midagi välja paneb, küll siis tulevad ka kasutajad. Seega on digiteeritud kogude kasutaja defineeritud eelkõige uurija ja huvilise mõistega.

Digikogude kasutajatega võrreldes on arhiivide, kogude ning näituste külastajad täpsemalt defineeritud. Iga näituse koostamisel võetakse arvesse erinevate siht-

gruppide ootusi ja nende konteksti. Näituse tegemisel seisab tähtsal kohal lisaks hariduslikule funktsioonile ka meelelahutuslik aspekt. Mõlemat funktsiooni võetakse arvesse ja püütakse vastavalt teemale külastajaga suhelda.

Diskussioon

Mäluasutuse töötaja on internetikasutaja tüübina eelkõige praktilise info keskne kasutaja. Tegemist on eksperdiga, kes hindab internetti just seal pakutava informatsiooni kõrge taseme järgi. Kolmandik Eesti internetikasutajatest keskendub seevastu ennekõike meelelahutuslikule sisule. Kuigi me ei eelda, et kultuuripärand peaks ilmtingimata võistlema näiteks YouTube'i videokeskonna, rate.ee või teiste suhtluskeskkondadega, on selge, et tänased noored alustavad väga tihti igapäevast internetikasutust just nendest keskkondadest.

Interneti pakutavate väljakutsetega suudavad paremini toime tulla need mäluasutused, kes võtavad kasutusele uusi tehnoloogilisi lahendusi ja kohanevad nendega. Mäluasutused institutsioonina ei ole valmis kiireteks tehnoloogilisteks ja sotsiaalseteks muutusteks, kuigi valmisolek uusi lahendusi kasutada on olemas. Tehniliste muutuste puhul nähakse probleeme eelkõige tehniliste vahendite ja raha puudumises. Sotsiaalsete muutuste puhul tajuvad mäluasutused enda ühiskondliku rolli ennekõike stabiilsuse hoidjana, mitte uute „moetrendidega“ kaasajooksjana. Piiratud ressursside tingimustes on loobutud terviklike kogude digiteerimisest³ ning materjalide valimise filtriks on muutunud eksperdid uurijate ja kuraatoritena.

Muuseumide pakutavad andmebaasid lähtuvad senisest kogudekesksest toimimisloogikast – digiteerimisel peetakse oluliseks ka näiteks säilitada olemasolevat kataloogimissüsteemi ning digikogude ülesehitus tähendab eelkõige kogudes olevaid allikaid vahendavat keskkonda. Kasutajal puudub eksperdiga sarnane kogemus, kuidas kogudepõhises otsingusüsteemis orienteeruda, mistõttu isegi mitmekülgsele veebikasutajale võivad mäluasutuste otsingusüsteemid tunduda keerulised.

Oluline erinevus ilmneb arhiivide ja muuseumide igapäevases toimimisloogikas, kus arhiivide tegevus on suunatud säilitamisele ja kättesaadavaks tegemisele, samas kui muuseumis on samaväärselt tähtsaks muutunud tõlgendamine. Samas ei ole muuseumide digikogude ülesehituses eesmärgiks vahendada teadmist, vaid pakutakse eelkõige interpreteerimata infot, minnes sellega mõnel määral vastuollu tõlgendamise rolli tähtsusega muuseumi töös. Digitaalsetes kogudes ja virtuaalses maailmas osalemises nähakse viisi, kuidas muuseumi kasutajaskonda laiendada, eelkõige nooremate gruppide seas. Praeguses praktikas eeldavad mäluasutuste töötajad, et nende institutsioonide veebikeskkondade kasutajad on huvilised või uurijad ning ilma sügavama uurimiseesmärgita mäluasutuste veebikeskkondi ei kasuta.

[3] Eesti Rahva Muuseumis on 2009. aastal alustatud riikliku programmi „Infoühiskonna edendamine“ toel fotokogu digiteerimist esimesest numbrist, kuid see võimaldab digiteerida vaid esimese osa tervikkogust.

Reaalsuses jäävad seetõttu andmebaasidest eemale oodatud noored kasutajagrupid, kelle kasutuskogemus suureneb eelkõige infokeskselt meelelahutuslikuma ja suhtluslikuma poole. Tänapäevane turuloogika eeldab, et mäluasutused tegutsevad ühiskonna vabaajafääris, samas kui nende põhikirjalised eesmärgid seavad esikohale kultuuripärandi säilitamise ja kättesaadavaks tegemise, lähtudes ennekõike sotsialiseerivast ja harivast rollist. Meelelahutussfääril on kaasaja Eesti mäluasutuste töötajate intervjuudes selgelt negatiivse märgiga tähendus. Meelelahutus ja vaba aeg on seostatud rohkem isikupäratu ja mitte tõsiselt võetava esitluslaadiga, millele muuseum või arhiiv pigem vastandub. Seejuures ei taha me anda mõista, et muuseum peaks valima ühe ja jätkma kõrvale teise või meelelahutus oleks olulisem kui informatsiooni edastus. Pigem on käesoleva analüüsi tulemusel näha, et keskendudes ühele, välistatakse suure tõenäosusega teine ja ennekõike seetõttu, et meelelahutuslikku ei peeta tähtsaks. Muuseumi digitaalsetele kogudele on ilmselgelt vastuolulised ootused. Ühelt poolt soovitakse originaali hoida kahjustumise eest ja ideaalsetes säilitustingimustes ning tagada ligipääsu uurijahuviga kasutajale digitaalses keskkonnas. Teiselt poolt usutakse, et veebikeskkonda annab ära kasutada ka ilma uurijahuvita ja muuseumikaugete inimeste mäluasutustele lähemale toomiseks ning originaalide vastu huvi tekitamiseks.

Ootuste täitmist tuleks alustada senisest oluliselt kasutajakesksemast mõtteviisist, mis ei pea tulema muuseumitöötajatelt endilt, vaid võib olla ka kõigi digiteerivate mäluasutuste koostöös ühtselt koordineeritud arendusprotsessi tulemus. Tähtis on asutuse sees ja riiklikult aru saada digiteerimise vajalikkusest, et see ei keskendu mitte ainult andmete säilitamisele ja kättesaadavaks tegemisele, vaid digiteerimise eesmärk oleks pöörata tähelepanu auditooriumide vajadustele ning lisaks info jagamisele pakkuda ka tõlgendusvõimalusi. Keskne süsteem ning ühtsed andmebaasid võimaldavad kasutajatele mugavamalt lähenemist, pakkudes igale kasutajale oma võimaluse luua teda huvitavaid seoseid nii institutsioonide sees kui ka nende üleselt.

Et asutustes digiteerimisprotsessid edukalt toimiks, vajavad töötajad interneti-, kasutajate ja programmeerimisalast koolitust ja ekspertteadmist ning seniselt mäluasutuste kasutajatoekeskselt IT-osakonnalt sisutootja ja programmeerija vahendaja rolli. Artikli autorid ei eelda, et mäluasutuste põhiülesanded muutuksid, eesmärkide seadmisel on aga suurimaks väljakutseks kohanduda uue kasutajate põlvkonna suhtlusmallidega.

Allikad

2008. aastal tehtud intervjuud on autorite valduses.

Intervjueeritud:

Ange Vosman, Eesti Rahva Muuseum, arhivaar

Ergo-Hart Västrik, Eesti Kirjandusmuuseum, osakonnajuhataja

Fred Ansip, Eesti Rahva Muuseum, infotehnoloogia arendusjuht

Indrek Kuuben, Eesti Ajalooarhiiv, direktor

Kaie Jeaser, Eesti Spordimuuseum, osakonnajuhataja

Liisa Vesik, Eesti Kirjandusmuuseum, assistent

Agnes Aljas, Pille Pruulmann-Vengerfeldt

Marju Mikkel, Eesti Kirjandusmuuseum, assistent
Merike Kiipus, Eesti Kirjandusmuuseum, osakonnajuhataja
Piret Voolaid, Eesti Kirjandusmuuseum, teadur
Terje Anepaio, Eesti Rahva Muuseum, teadur
Vilve Asmer, Eesti Kirjandusmuuseum, osakonnajuhataja
Virve Tuubel, Eesti Rahva Muuseum, giid-metoodik

Mina. Maailm. Meedia 2008. Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi poolt läbiviidud üle-eestiline küsitlus.

Kirjandus

- Durbin, Gail 2008. Just Do It! Web 2.0 As Task, Not Technology. – J. Trant, D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2008: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics. Ilmunud 31.3.2008. <http://www.archimuse.com/mw2008/papers/durbin/durbin.html>, viimati külastatud 13.2.2009.
- Eesti kultuuripärandi digitaalse säilitamise riiklik strateegia 2004–2007. 2003. Kultuuriministeerium. http://www.kul.ee/failid/DigiStrateegia_final.pdf, viimati külastatud 13.2.2009.
- Farber, Allison, Paul Radensky 2008. Living Museum®: Supporting the Creation of Quality User-Generated Content. – J. Trant, D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2008: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics. Ilmunud 31.3.2008. <http://www.archimuse.com/mw2008/papers/farber/farber.html>, viimati külastatud 13.2.2009.
- Filippini-Fantoni, Silvia, Jonathan Bowen 2007. Bookmarking In Museums: Extending The Museum Experience Beyond The Visit? – J. Trant, D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2007: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics. Ilmunud 31.3.2007. <http://www.archimuse.com/mw2007/papers/filippini-fantoni/filippini-fantoni.html>, viimati külastatud 13.2.2009.
- Fisher, Matthew, Beth A. Twiss-Garrity 2007. Remixing Exhibits: Constructing Participatory Narratives With On-Line Tools To Augment Museum Experiences. – J. Trant, D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2007: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics. Ilmunud 1.3.2007. <http://www.archimuse.com/mw2007/papers/fisher/fisher.html>, viimati külastatud 13.2.2009.
- Pruulmann-Vengerfeldt, Pille 2006. *Information technology users and uses within the different layers of the information environment in Estonia*. Dissertationes de mediis et communicationibus Universitatis Tartuensis 4. Tartu: Tartu University Press.
- Roberto, Frankie 2008. Exploring Museum Collections On-line: The Quantitative Method. – J. Trant, D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2008: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics. Ilmunud 31.3.2008. <http://www.archimuse.com/mw2008/papers/roberto/roberto.html>, viimati külastatud 13.2.2009.
- Runnel, Pille, Pille Pruulmann-Vengerfeldt 2004. Mobiilid, arvutid, internetid: Eesti infoühiskonna künnisel. – Veronika Kalmus, Marju Lauristin, Pille Pruulmann-Vengerfeldt (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse „Mina. Maailm. Meedia“ tulemustest*. *Studia societatis et communicationis* 1. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 147–162.
- Runnel, Pille, Pille Pruulmann-Vengerfeldt, Kristina Reinsalu 2009. Estonian Tiger Leap from post-communism to the information society: from policy to practices. – *Journal of Baltic Studies* 40 (1): 29–51.
- Salgado, Mariana 2008. Breaking Apart Participation in Museums. – J. Trant, D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2008: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics.

Ilmunud 31.3.2008. <http://www.archimuse.com/mw2008/papers/salgado/salgado.html>, viimati külastatud 13.2.2009.

Samis, Peter 2008. Who Has The Responsibility For Saying What We See? Mashing up Museum, Artist, and Visitor Voices, On-site and On-line. – J. Trant, D. Bearman (eds.). *Museums and the Web 2008: Proceedings*. Toronto: Archives & Museum Informatics. Ilmunud 31.3.2008. <http://www.archimuse.com/mw2008/papers/samis/samis.html>, viimati külastatud 13.2.2009.

Agnes Aljas (MA, 2006 – etnoloogia) on 2007. aastast Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi doktorant ja Eesti Rahva Muuseumi teadussekretär. Uurimishuvid on seotud Eesti mäluasutuste arengu ja käsitlemisega avalikkuses. Osaleb täitjana Eesti Teadusfondi grandis nr 7162 „Kultuuripärand digitaalajas-tul: transformatsiooni ja retseptsiooni probleeme“ ning grandis nr 8006 „Muuseumi kommunikatsiooni arendamine 21. sajandi infokeskkonnas“. Uuringut toetas Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus) ja SF 0180002s07.

Pille Pruulmann-Vengerfeldt (PhD, 2006 – meedia ja kommunikatsioon) on 2002. aastast Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi teadur ning 2008. aastast Eesti Rahva Muuseumi teadur. Peamised uurimishuvid on seotud infoühiskonna arengutega Eestis, ennekõike interneti kasutajate ja mittekasutajate vaatenurgast lähtuvalt, samuti inimeste kaasamine poliitikasse ning kultuuri- ja mäluasutuste töösse interneti vahendeid kasutades. Osaleb täitjana Eesti Teadusfondi grandis nr 7162 „Kultuuripärand digitaalajas-tul: transformatsiooni ja retseptsiooni probleeme“ ning hoiab 2009. aastast ETFi granti nr 8006 „Muuseumi kommunikatsiooni arendamine 21. sajandi infokeskkonnas“.

Summary: Employees of memory institutions as consumers and creators of digital cultural legacy

Agnes Aljas, Pille Pruulmann-Vengerfeldt

Using interviews conducted with employees of Estonian memory institutions, the article examines to whom and why memory institutions make cultural legacy available via the Internet, how the process is planned, and to what extent it is tied to a memory institution's general operating logic and collections policy. We want to explore this topic in slightly more detail, based above all on the employees of the memory institutions and their own Internet use and habits. At the same time, we compare it with six existing Internet use practices to find out what kinds of Internet users the memory institutions' employees we interviewed are. We also asked our interviewees how they view the average Internet user for whom they are creating digital content. Based on this, we examine to what extent today's and tomorrow's digital cultural legacy might conform to user expectations.

In terms of type of Internet user, employees of memory institutions are above all practical-information-centred users. They are experts who value the Internet above all for the high calibre of information it offers. On the other hand, one-third of Estonian Internet users focus on the entertainment content instead.

People evidently have opposing expectations with regard to the museum's digital collections. On one hand, the databases offered by museums are based on the existing, collection-centred operating logic, and a Web-based database is an environment where above all, sources are disseminated. Users lack experience similar to that of the experts with regard to how to orientate in a collection-based search system, as a result of which even experienced web users may find the search systems of memory institutions complicated. On the other hand, it is believed that a Web environment can be used to bring people closer to the museum and get them interested in the original objects -- even people who lack a researcher's curiosity and who are distant from the museum. Participation in digital collections and the virtual world is seen as a method for expanding the museum's users, above all among younger groups.

These and many other conflicts create a situation where in reality, younger user groups fail to become closer to the databases as their Internet use experience is more orientated toward entertainment and interaction than information. As a result of the analysis, we can say that, by focusing on an information-dense environment, the likelihood is high that we will rule out the creation of a more entertainment-centred environment.

Резюме: Работники учреждений памяти в качестве пользователей и создателей дигитального наследия культуры

Агнес Альяс, Пилле Пруулманн-Венгерфелдт

В статье путём интервьюирования работников учреждений памяти Эстонии исследуется, кому и для чего культурное наследие становится доступным через интернет, как этот процесс планируется и в какой степени он связан с общей трудовой логикой и политикой коллекционирования учреждений памяти. Мы хотели бы исследовать эту тему подробнее, в первую очередь с точки зрения работников учреждений памяти, их пользования интернетом и их привычек в этом плане. Причём мы сравниваем это с шестью уже устоявшимися типами пользователей интернета, чтобы определить, какими именно пользователями интернета наши интервьюируемые работники учреждений памяти являются. Также мы выясняли у своих интервьюируемых, каким они представляют себе среднего пользователя интернета, для которого они создают дигитальное наследие. Исходя из этого мы рассматриваем, в какой мере сегодняшнее и завтрашнее дигитальное наследие соответствует чаяниям пользователей.

Работник учреждений памяти как тип пользователя интернета является в первую очередь пользователем практической информации, находящемся в гуще информации. Мы имеем дело с экспертом, который ценит интернет в первую очередь за высокий уровень предлагаемой им информации. В отличие от этого треть пользователей интернета в Эстонии сосредоточивается на его развлекательном содержании.

На дигитальные музейные коллекции наверняка направлены противоречивые ожидания. С одной стороны, музейные базы данных исходят из нынешней коллекционной логики, и интернетная база данных означает прежде всего среду, которая участвует в передаче источников информации. У пользователя отсутствует опыт, аналогичный опыту эксперта, в том, как ориентироваться в поисковой системе на базе коллекций, из-за чего даже для опытного пользователя интернет-среды эти системы поиска могут показаться сложными. С другой стороны, считается, что интернет-среду можно использовать не в интересах исследователей, а с целью привлечения далёких от музейных дел людей к учреждениям памяти с целью пробуждения в них интереса к оригиналам. В дигитальных коллекциях и в участии в виртуальном мире видят способ расширения круга пользователей музеев, и в первую очередь среди молодёжи.

Эти и ряд других противоречий создают ситуацию, при которой в реальности в стороне от баз данных остаются группы молодых пользователей, для которых опыт пользования интернетом больше ориентирован не на новую информацию, а на развлечение и общение. В результате анализа можно сказать, что концентрация на среде с высокой плотностью информации с большой степенью вероятности исключает создание развлекательной среды.